

Міжнаціональні мовні контакти та взаємовпливи і їх роль у дальшому розвитку й збагачуванні мов соціалістичних націй

(На прикладі українсько-російських зв'язків)

1. Процес культурних перетворень у Радянському Союзі нерозривно зв'язаний з духовним згуртуванням соціалістичних націй СРСР, з невідпинним дальшим розвитком, зближенням та взаємозбагачуванням національних соціалістичних культур, із зміцненням їх інтернаціональної основи. Міцніючі зв'язки, контакти між народами, зближення та обопільне збагачування їх культур, особливо інтенсивні, зрозуміло, за доби соціалізму і розгорненого будівництва комунізму, знаходять своє відбиття і в національних мовах. Дедалі більшає вага міжнародних елементів у словниковому складі різних мов, зростає в певній мірі ¹¹³ || ¹¹⁴ спільний соціалістичний фонд у лексиці й фразеології мов народів СРСР і всієї соціалістичної співдружності. Мова кожного народу живе, за влучним словом М. Рильського, “своїм живим життям”, розвиваючись в основному за внутрішніми, їй властивими законами. Вона не існує, однак, ізольовано, відрубно від інших мов. Нерозривно зв'язана з народом, який є творцем і носієм її, відбиваючи — найвиразніше в словниковому своєму складі — весь історичний шлях розвитку і міжнародні зв'язки даного колективу, народу, будь-яка національна мова взаємодіє з мовами інших націй та народностей. У процесі свого невідпинного розросту кожна загальнонародна мова живиться не самими лише власними соками, черпає не тільки з багатющого джерела живого слова народу, а й збагачується також елементами близько- й чужомовного походження. Вона включає до свого складу цінні і потрібні їй лексичні та фразеологічні (а почасти й словотвірні) запозичення, що — при творчому, як правило, сприйманні іншомовних впливів — стимулюють її (дану мову) ще повніш розкрити внутрішні свої ресурси, іще ширше розгорнути закладені в ній самій можливості.

2. Особливо треба підкреслити, як багато важать контакти, взаємодія між мовами для їх обопільного збагачування та невідпинного удосконалювання. Якщо кожна мова являє собою “своєрідну й неповторну систему зовнішніх різниць і індивідуальну, самобутню і неповторну систему значень” (О. Ахманова), то дві мови, вступаючи у тісний контакт, впливаючи одна на одну, спричиняються до взаємозбагачування їх виразових засобів, до творчого сприймання цінних елементів одної і другої системи, стимулюють одна одну до власної словотворчості: “Збудження ззовні є привід для розгорнення свого, і питатися треба не так про те, що й від кого запозичене, як про те, що створено, що додано внаслідок діяльності, збудженої відповідним поштовхом чи поштовхами від других” (думки О. Потебні, розгорнені Л. Булаховським). Взаємовпливи братніх російської і української мов — яскравий тому приклад.

Благотворний вплив мови великого російського народу після Великої Жовтневої соціалістичної революції ілюструється численними прикладами: а) власної словотворчості на українському ґрунті, у великій мірі стимульованої близькоспорідненою мовою російською (*літак, початківець, доповідь, очолити, передувати, відстань...*), б) творчих кальок — слів, утворених за зразками, наявними в братній мові, з урахуванням законів української мови, специфічних рис її фонетики, словотвору, лексичного складу (*колгосп, недільник, п'ятирічка, швидкісник, усупільнення, примісячення...*), в) прямих засвоєнь, запозичень, припасованих до мови української (*комсомол, лєнінець, вертоліт, котлован...*). На рівні словотворення вплив цей виявився у поширено¹¹⁴ || ¹¹⁵му вживанні в українській мові нашого часу суфікса -к(а) в іменниках жіночого роду (*обробка, читка...*), в активізації дієприкметникових форм типу *читаюча публіка, прибулі делегати, хоч сили, що борються* (рос. “борющиеся силы”), країна *будованого* соціалізму (рос. “страна строящегося социализма”), *вечерні* відомості (рос. “исчерпывающие сведения”) тощо.

Ці впливи мали і мають взаємний, обопільний характер. Порівняймо слова, форми, засвоєні російською мовою від української за пожатневої доби (або міцно закріплені нею в літературному вжитку в цей період): *хлебороб* (що використовується тепер як модель для творення нових слів: *хлопкороб* та ін.), *доярка, косовица, кагат, хата-читальня, неможливість, недобитки, п'ятисотенниця, тисячниця* та ін. Суфікс -щин(а) на означення краю, області або району під впливом української мови (де він здавна широко вживаний у цьому значенні) став продуктивним формантом у сучасній російській мові (*Смоленщина, Орловщина, Рязанщина...*), що спричинилося до певного збагачення виразових засобів російської мови.

3. Запозичаючи, російська літературна мова, як правило, допасовує засвоювані українські та інші слова, форми до власної фонетико-морфологічної системи, тобто асимілює, підпорядковує їх діючим у ній законам, і, певна річ, бере з інших близьких і далеких мов тільки те, що справді їй потрібне, що збагачує її ресурси й гостро не різнить з традицією, яка уже склалася. Так само звичайно чинить і українська мова, принаймні у кращих її зразках: вона засвоює саме потрібні їй слова, звороти російської, як і інших мов, приводячи їх у відповідність до системи власних лексико-фразеологічних, граматичних, фонетичних засобів, закріплюючи в ужитку ті із запозичень, “кальок”, що їй справді необхідні і корисні, що збагачують, удосконалюють мову, її виразові засоби. Порівн., наприклад, *очолити, очолювати* (рос. “возглавить”, “возглавлять”); *удобрення, удобрювання — добриво* (рос. “удобрение”) та ін. Запозичуване не приймається “живцем”, не переноситься сліпо, а засвоюється, як правило, творчо, на базі власного матеріалу; беруться до уваги закономірності системи й літературна традиція, що склалися в запозичаючій мові.

З благотворним, без сумніву корисним, конструктивним, творчим впливом мови братнього російського народу на літературну українську мову нічого

спільного не мають численні, особливо на сході УРСР, випадки механічного (й нічим не виправданого) перенесення до українських текстів, не раз і в щоденну пресу, а часом і в літературні твори, тих російських (чи гібридних) слів, зворотів, а то й граматичних форм та штучних кальок, для яких є добрі і, як правило, усталені вже відповідники в українській загальнонародній мові. “Загальний осуд викликає недо¹¹⁵ || ¹¹⁶статня вимогливість до власної мови окремих представників інтелігенції, мовні огріхи в нашій періодичній пресі та деяких книжках...” (І. Білодід). Під цю шкідливу практику, дехто вже силкується підвести і “теоретичну базу”. Згадаймо хоча б виступ М. Вихристюка у Чернівцях на конференції (див. тези його доповіді). Вульгаризаторська концепція механічного “зближування” мов Радянського Союзу, фактично ототожнюваного нею з утратою цінних специфічних рис української та інших мов СРСР у процесі однобічного поглинання їх одною мовою, нічого спільного не має із марксизмом-ленінізмом у лінгвістиці, з ленінськими настановами Програми Комуністичної партії Радянського Союзу, де гранично ясно і виразно сформульовано: “Національні мови розвиваються на основі рівноправності і взаємозбагачування”.

Питання літературознавства та мовознавства. Тези доповідей та повідомлень республіканської наукової конференції (травень 1967 р.) / Голова редколегії Г. І. Шклярєвський. – Харків: вид-во Харківського університету, 1967. – С. 113–116.